

Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi Ortak Projesi Kapanış Konferansı Açış Konuşması

Değerli konuklar,

Hanımfendiler, Beyefendiler,

“Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurunun Desteklenmesi” başlıklı ortak projenin kapanış konferansına hoş geldiniz diyor, teşekkürlerinizden dolayı şükranlarımı sunuyorum.

Sizleri en içten duygularıyla, saygıyla selamlıyorum.

Konuşmama biraz kışkırtıcı bir soruyla başlamak istiyorum. “Bizim gibi olmayanlarla, kısacası “öteki”lerle nasıl birlikte yaşayacağız?” Kanaatimce medeniyetin kadim sorusu ve sorunu budur.

Düşünsel düzeyde bu soruya verilecek en yalın cevap, “ötekinin kendisi olarak varlığını, ontolojik statüsünü tanıyarak” şeklinde olabilir. Aslında “öteki” olanı olduğu gibi kabul etmek kendi ontolojik varlığımızın da güvencesini oluşturmaktadır. Zira postmodern düşüncenin öncülerinden olan Fransız düşünür Lyotard’ın ifadesiyle “her insan içinde bir öteki figürü taşımakta”dır. Gerçekten de her birimiz başkasının gözünde “öteki”yiz; ötekinin ötekisiyiz. Tam da bu nedenle, “öteki insan” olduğumuz için bazı haklara sahibiz. Bu anlamda Lyotard’a göre insan hakları aynı zamanda “ötekinin hakları”dır.

Toplumsal ve siyasi düzeyde ise farklılıkların biraradalığı, temel hak ve özgürlüklerin korunduğu adil ve çoğulcu bir düzeni zorunlu kılmaktadır. Günümüzde hızla yayılan terör, yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi, çoğulculuğu, dolayısıyla birlikte yaşamı ciddi şekilde tehdit etmektedir.

Öte yandan farklılıklarla birlikte yaşamının diğer bir şartı adil bir hukuk düzeninin kurulmasıdır. Aslında parçası olduğumuz Avrupa’nın tarihi bu düzenin kurulması için verilen mücadeleler tarihidir. Bu konuda lineer bir çizginin olmadığı, zaman zaman demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarını paranteze alan ters dalgaların yaşandığı hepimizin malumudur.

Bilindiği üzere, 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, öncesinde yaşanan katliamların ve sistematik hak ihlallerinin Avrupa coğrafyasında bir daha yaşanmaması için bulunan çarelerden biriydi. Sözleşme ve onu yorumlamakla görevli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, muhtemel ters dalgalar karşısında, temel hak ve özgürlükleri koruyacak bir güvence sistemi olarak düşünülmüştü.

Değerli katılımcılar,

Bu noktada başta AİHM olmak üzere, Strazburg Organlarının Sözleşmeye taraf ülkelerin hukuk düzenlerinin dönüşümünde çok önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. Bu anlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne 1954 yılından beri taraf olan Türkiye'nin anayasal ve hukuksal sisteminin gelişiminde AİHM içtihatlarının belirleyici bir etkisi olmuştur. Özellikle 1995, 2001, 2004 ve 2010 anayasa değişikliklerinin gerekçelerinde doğrudan AİHS'e ve AİHM'e atıf yapılmıştır.

Hiç kuşkusuz bireysel başvurunun kabul edildiği 2010 Anayasa değişikliği, Sözleşme etkisinin en somut ve görünür halini ifade etmektedir. Anayasa'nın 148. maddesinin sadece gerekçesinde değil bizzat metninde "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" zikredilmiş, Anayasa'da ve Sözleşmede ortaklaşa korunan hakların ihlal edildiği iddiasıyla bireylerin Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabilecekleri belirtilmiştir.

2012 yılının 23 Eylül günü, yani tam yedi yıl önce bugün uygulamaya geçen bireysel başvuru, Türk hukuk düzeninde devrim niteliğinde bir değişime yol açmıştır. Bu yönüyle bireysel başvuru, ülkemizde hukuk alanında yapılan en büyük reformlardan biridir. Bu reformun ve getirdiği değişimin tüm boyutlarını anlatmak için saatler değil, günler gerekir. Burada sadece bireysel başvuruyla neyin amaçlandığına ve bunların gerçekleşip gerçekleşmediğine kısaca değinmek istiyorum.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bireysel başvurunun getirilişinin biri ilkesel, diğeri de pratik olmak üzere iki temel amacı vardır. Bu amaçları anayasa değişikliği gerekçesinde bulmak mümkün. Bireysel başvurunun ilkesel hedefi ülkede temel haklar standardının yükseltilmesini sağlamaktır. Bireysel başvuruları inceleme yetkisiyle birlikte, anayasa koyucunun ifadesiyle, "*Anayasa Mahkemesine, özgürlükleri koruma ve geliştirme misyonu*" yüklenmiştir.

Bireysel başvurunun pratik hedefi ise hak ihlali iddialarının ulusal sınırlar içerisinde incelenmesini ve varsa ihlallerin uluslararası yargı organlarına taşınmadan giderilmesini sağlamaktır. Kuşkusuz bu hedefin gerçekleşmesi, Türkiye'den uluslararası yargı organlarına yapılacak başvuruların sayısını azaltacaktır. Nitekim bireysel başvurunun sonucunda, yine anayasa koyucunun ifadesiyle, AİHM önünde "*Türkiye aleyhine açılacak dava ve verilecek ihlâl kararlarında azalma olacağı*" düşünülmüştür.

Memnuniyetle ifade etmem gerekir ki, bireysel başvurunun yedi yıllık uygulaması, anayasa koyucunun bu iki hedefinin de önemli ölçüde gerçekleştiğini göstermektedir. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruyla birlikte hak-eksenli bir paradigmayı benimsemiş, bireylerin yaşama hakkından ifade özgürlüğüne kadar bireysel başvuru kapsamındaki her hak ve özgürlükle ilgili önemli kararlar vermiştir. Bu kararlar bir yandan bireysel düzeyde hak ihlallerinden kaynaklanan zararları gidermiş,

diğer yandan da temel hak ve özgürlüklere ilişkin hukuki sorunların çözümüne katkı sağlamıştır. Kısacası, bireysel başvuruda verilen hak-eksenli kararlar, son tahlilde, ülkenin temel haklar ve özgürlükler standardının yükseltilmesine çok önemli katkılar sağlamıştır.

Diğer yandan, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruyu etkili bir şekilde uygulaması sonucunda ihlal iddiaları önemli ölçüde ülke sınırları içinde karara bağlanmıştır. Gerçekten de bireysel başvurunun etkili şekilde uygulanması Türkiye'den AİHM'e yapılan başvuru sayısını da ciddi oranda düşürmüştür. Nitekim Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun başlamasından önce 2012 yılında AİHM önünde Türkiye aleyhine yapılmış başvuru sayısı 16.900 iken, 31 Ağustos 2019 tarihi itibarıyla bu sayı 8.800'e düşmüştür.

Öte yandan Anayasa Mahkemesinin ihlale ve giderime hükmetmek suretiyle binlerce bireyi tatmin etmesinin yanında, kabul edilemezlik ya da ihlal olmadığı şeklinde sonuçlandığı başvurulardan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşınanlar arasında oldukça az sayıdaki başvurunun farklı şekilde sonuçlandırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bireysel başvuru yoluna ilişkin Anayasa değişikliğinin hak ihlali iddialarının önemli bir bölümünün Türk hukuk sistemi içinde çözülmesi amacı önemli ölçüde gerçekleşmiştir.

Değerli konuklar,

Bireysel başvurunun geride bıraktığımız yedi yılı kolay geçmemiştir. Başlangıçtan itibaren Anayasa Mahkemesi yoğun bir iş yüküyle karşılaşmıştır. Bireysel başvurunun yedi yıllık dönemine ilişkin bazı istatistikleri paylaşmak özellikle iş yükü noktasında yaşanan ve yaşanmakta olan zorlukların iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

23 Eylül 2012 tarihinden bu yana Mahkememize 244 binin üzerinde başvuru yapılmış, bunun 197 bin kadarı sonuçlandırılmıştır. Burada bir parantez açarak belirtmek gerekir ki, 15 Temmuz 2016 yılında gerçekleşen darbe teşebbüsünden sonra ilave 100 bini aşkın bireysel başvuru yapılmıştır. Anayasa Mahkemesi olağanüstü halin yürürlükte olduğu dönemde bir yandan bu ağır iş yüküyle başa çıkmış, diğer yandan da olağan dönemlere kıyasla daha fazla dosyayı esastan inceleyip ihlal kararları vermiştir.

İş yükü bugün de bireysel başvuruda en önemli sorun olmaya devam etmektedir. Şu anda Mahkememizde yaklaşık 47 bin derdest başvuru bulunmaktadır. AİHM önünde 47 ülkeden toplam 62 bin civarında başvuru olduğu dikkate alındığında, karşı karşıya olduğumuz iş yükünün boyutları daha iyi anlaşılacaktır.

Anayasa Mahkemesi bireysel başvuruda artan iş yüküyle başa çıkabilmek için baştan itibaren gerekli tedbirleri almaktadır. Bununla birlikte bireysel başvurunun etkili bir hak arama yolu olarak

yoluna devam edebilmesi, hukuk siteminin daha az ihlale neden olacak şekilde iyileştirilmesine ve yapısal sorunların giderilmesine bağlıdır.

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru yoluyla ülkedeki tüm hak ihlali iddialarını tek tek inceleyip çözüme kavuşturamaz. Bu mümkün de değildir. Mahkemenin görevi, ihlalin kaynaklarını tespit etmek suretiyle yeni ihlalleri önleyecek şekilde temel ilke ve esasları belirlemektir. Özellikle ihlal kararlarından sonra derece mahkemelerinin aynı ya da benzer uyuşmazlıklarda tespit edilen ilkeleri uygulamaları, yeni başvuruların yapılmasını beklememeleri gerekir.

Öte yandan ihlalin kanundan kaynaklandığı durumlarda da yasama organının gerekli değişiklikleri, belirtilen gerekçeler ışığında zaman kaybetmeden yapması, yeni ihlallerin ortaya çıkmasını önleyecektir.

Değerli katılımcılar,

Bireysel başvuru kararlarının daha etkili bir şekilde uygulanarak temel hak ve özgürlüklerin korunması, kurumlar arasında etkili ve verimli bir iş birliğini gerektirmektedir. Bu noktada bireysel başvurunun mahiyetine ilişkin bazı tartışmaların devam ettiği görülmektedir. Bunların başında bireysel başvurunun bir temyiz yolu olduğu algısı gelmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, bireysel başvuru Anayasa Mahkemesini adli ve idari yargıda bir itiraz ya da temyiz merci haline getirmemiştir.

Mahkememizin bireysel başvuruda yaptığı inceleme, tıpkı AİHM'in Sözleşme'yi esas alarak yaptığı gibi, kamu otoritelerinin eylem ve işlemlerinin bir hak ihlaline neden olup olmadığını tespit etmekten ibarettir. Bu da Anayasa'dan kaynaklanan bir yetkiyle anayasal bir görevin ifa edilmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda Anayasa Mahkemesi ile diğer yüksek mahkemeler olan Yargıtay ve Danıştay arasındaki ilişki, anayasal bir işbölümüne dayanmaktadır.

Diğer yandan Anayasa Mahkemesine başvuru yapabilmek için Yargıtay ve Danıştay'a temyiz yolu da dâhil olmak üzere olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Dolayısıyla temyiz yolu tüketilerek kesinleşmiş nihai kararların bireysel başvuru kapsamında incelenmesi, Anayasa'dan kaynaklanan bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte Anayasa'nın 148. maddesi Anayasa Mahkemesinin görev alanını "*Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.*" kuralıyla sınırlandırmıştır. Anayasa değişikliğine ilişkin kanun teklifinin gerekçesinde anılan kuralın "*diğer yüksek yargı organları ile Anayasa Mahkemesi arasındaki olası görev uyuşmazlıklarının ortaya çıkmasının önlenmesi*" amacıyla getirildiği ifade edilmiştir.

Bu durumda Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kapsamındaki incelemesi, “bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği” ve “bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağı”nın belirlenmesi” ile sınırlıdır. Mahkeme, bu incelemeyi kanun yollarında olduğu gibi “usul ve yasaya uygunluk” yönünden değil, temel hak ve özgürlüklere ilişkin Anayasa’da öngörülen güvenceler yönünden yapar. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesinin kararlarında belirttiği gibi, “*Anayasa’da öngörülen güvenceler dikkate alınarak bireysel başvuru kapsamındaki temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilip edilmediğine ilişkin herhangi bir inceleme ‘kanun yolunda gözetilmesi gereken hususun incelenmesi’ ... olarak nitelendirilemez.*”

Hemen belirtelim ki, bireysel başvuru üzerinden yüksek mahkemelerin görev alanlarına ilişkin tartışmalar bize özgü değildir. Anayasa mahkemelerine bireysel başvuru yolunun açıldığı tüm ülkelerde bu mahkemelerin verdiği kararlar, diğer yüksek mahkemeler nezdinde kendi yetki alanlarına müdahale edildiği eleştirilerine neden olmuştur. Bu nedenle ülkemizde yaşanan benzer tartışmaları olağan karşılamak gerekir.

Bununla birlikte yüksek mahkemeler arasındaki iletişimin ve diyalogun güçlendirilmesinin görüş farklılıklarının azaltılmasına ve nihai olarak Türk hukuk sisteminin güçlendirilmesine katkı sunacağına inanıyoruz. Nitekim bugün kapanışını yaptığımız proje kapsamında yapılan ve yüksek mahkemeleri bir araya getiren toplantıların da bu iletişimin güçlendirilmesi bakımından yararlı olduğunu ifade etmek isterim.

Gerçekten de bu proje kapsamında yüksek mahkemelerin içtihat uyumuna katkıda bulunmak amacıyla Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay’ın katılımıyla düzenlenen içtihat forumlarında oldukça verimli çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Değerli konuklar,

Belirtmek gerekir ki, bu tür projeler, en genel anlamda temel hak ve özgürlüklerin daha iyi korunduğu bir dünya idealine hizmet eden etkinliklere vesile olmaktadır. Daha iyi bir dünya için çalışma sorumluluğu, sadece kendimiz için değil, gelecek nesiller için de taşımamız gereken bir sorumluluktur. Zira bir Keşmir atasözünde söylendiği gibi, “*Bize bu dünya atalarımızdan miras kalmadı, onu torunlarımızdan ödünç aldık*”.

Bu sorumluluğu yerine getirmek ve kurucusu olduğumuz Avrupa Konseyi’nin üzerine bina edildiği demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları değerlerini ters dalgalar karşısında korumak için dayanışma içinde olmak zorundayız. Gerçekten de bu ortak değerlerin düşmanları olan terör, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi gibi hastalıklarla kararlı bir mücadele ulusal ve uluslararası düzeyde dayanışmayı gerektirmektedir.

İnsanlar arasındaki organik ilişkiyi ve dayanışmayı en veciz şekilde ifade edenlerden biri hiç şüphesiz Sadi Şirazi olmuştur. Yaklaşık sekiz asır önce yazdığı *Gülistan*'da Sadi diyor ki, *“Başkalarının acılarından sıkıntı duymayana insan sıfatını vermek yakışmaz”*.

Birleşmiş Milletler'in New York'taki binasının girişinde yazılı olan “Beni Adem” şiirindeki bu mesajı hayata geçirmediğçe dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan temel hak ihlalleri ve acılar devam edecektir. Sadi'nin mesajını içselleştirenlerden biri olan Nelson Mandela, “öteki” ile ilişkiyi özgürlük üzerinden çok iyi ifade etmiştir. Mandela'ya göre *“özgür olmak, sadece zincirlerden kurtulmak değil, başkalarının özgürlüğüne saygı gösterecek ve onu yükseltecek şekilde yaşamaktır”*.

Bu duygu ve düşüncelerle, başarıyla uygulanmış olan bu projenin başlangıcından kapanış konferansına kadar her aşamada emeği geçenlere, paydaş kurumlara ve oturumlarda sunum yapacak tüm katılımcılara teşekkür ediyorum.

Konferansın verimli geçmesini diliyor, hepinizi bir kez daha saygıyla selamlıyorum.

Zühtü ARSLAN
Anayasa Mahkemesi Başkanı